

lése és újraelsajátítása mennyire termékenyen ellentmondásos és egyenlőtlen — s korántsem pusztán irodalmi, irodalomszociológiai, hanem ennél jóval összetettebb — folyamat. A húszas évek József Attilájának olvasókban és alkotókban egyaránt tettenérhető „felértékelődése” (hogy ne lírai példát említsek, hadd utaljak Balázs József—Fábrí Zoltán *Magyarokjára*, vagy a Sebő-, a Tolcsvai- s más együttesek zenei feldolgozásaira stb.) mögött társadalmi, nemzedéki, szociálpszichológiai és irodalmi jelenségek összegeződése motívál.

Irodalmunk — s a különböző tradíciók elsajátításának jellege és üteme — elevenen tükrözi a társadalmi szakaszváltás és az 1945 körül született nemzedék felnöttéválásának 60-as évek végi s főleg hetvenes évekbeli — ellentmondásokat is jócskán felszínre hozó — egybeesését. A társadalmi és nemzedéki váltás egymásravezetését. Az a tény, hogy minden fiatalnak végül is elsősorban önmagával kell megküzdenie, hogy eljusson — ha el akar jutni — a választott korszerű életmódhoz, értékrendhez, magatartáshoz és világlátáshoz; az a tény, hogy a szocialista társadalomban — még a legkedvezőbb külső és belső történelmi feltételek, még a legjobb világnézeti oktatás esetén is — csak a nyitottság és a termékeny kritikai elsajátítás révén *belsővé élt* progresszivitásnak, forradalmiságnak van hitele — nos mindez különösen érzékennyé tehet széles rétegeket, induló művészeket a húszas évek József Attilájának „életmodellje” és lírája iránt.

Az úgynevezett „hetvenes évek” sajátos társadalmi-kulturális közegében meg lehetőségen szembetűnő, ahogy egy-egy nemzedék, egy-egy réteg, egy-egy személyiség a *szellemi ontogenezis önismereti útját* — ami persze végtelenül egyéni gazdagságú s nem kell hogy szükségszerűen pokoljáró legyen — mintegy *filogenetikusan* éli meg s járja be. Ennyiben lehet talán közvetlen időszerűsége — durva aktualizálás nélkül is — a „mindent megélő”, sokféle hatást *integráló-megszüntető-szintetizáló* József Attilának. A József Attila-i életnek és költészetnek ez a természete — tudom — tovább érvényesül a harmincas években is, de akkor már mégiscsak más keretek között, egy már kiküzdött, elsajátított világkép jegyében. A húszas évek emberiművészi útját éppen az ide eljutás páratlan dinamikája, izzó heve, tragikus megküzdöttsége és intenzív mélysége minősíti.

Mindez — azt hiszem — nemcsak a fiatal József Attila lírájára hangolja rá könnyen a mai olvasót, hanem az ezt a pályaszakaszt hiteles történelmi tanulságokkal feltáró igényes tudományos szakmunkára is. (*Akadémiai Kiadó, 1977.*)

AGÁRDI PÉTER

„Hol a jövő, amiért fájok nagyon?”

TAKÁCS IMRE : KÍSÉRLET, KAVICSOKKAL

Takács Imre új kötetében is nemzedékéhez (őt idézve: korosztályához) szorosan hozzáigazodó, hozzátapadó költőnek mutatja magát. (Korosztályom tiszteletére — mondja egyik versében, s így fejezi be: „állok ősz hajammal, mint zúzmarás akác a virradatban.”) Hihetetlen: őszikéit írja tehát irodalmunk nagy nemzedéke — az örökifjúnak gondolt —, mely nemzedék határainak kövére Nagy László, Juhász Ferenc, Sarkadi Imre, Kamondy László, Szabó István nevét írhatjuk többek között. S amely nemzedék — merjem-e állítani? — a mai irodalom „középnemzedéke”. Megvonhatjuk a szomorú mérleget, kérdést nem várva úgy kérdezvén: vékonyult-e

el, fogyatkozott-e meg középnemzedék ilyennyire irodalmi történetünk során bár-
mikor is?

Németh László *Homályból homályba* című enciklopédiájának (enciklopédiának nevezem, hisz irodalmi, szellemi életünk legfontosabb ismereteinek, kérdéseinek tár-
háza az önéletrajz) lapjain rátalálók e nemzedékre; az 1950-es évek közepén jegyzi Németh László: „A Visegrádon megismert Simon István, Basch Lóránt lakója: Fodor András s a Földessy által lángésszé promoteált Juhász Ferenc neve közé új nevek húzódtak, a legmeglepőbb Nagy Lászlóé; az én régi „új nemzedék” szimatom, amely igazi zsákmányt utoljára a magam kortársaiban kapott, megint berzenkedni kezdett.” A Németh László-i „új nevek húzódásának” fogalmába illik és illeszkedik Takács Imre irodalmi jelentkezése is.

Maradjunk még Németh Lászlónál, Takács Imréhez s a nemzedékhez közelítünk általa. A *Homályból homályba* naplóiban jegyzi az előbb idézettekhez: „Néhány könyvből kiadatlan írásból megfelelő kiegészítéssel tán összehozható lett volna egy kisebb kötet, amihez a Műfaji kérdések cím illett volna. Egy öreg író adja át a fia-
talabbaknak a véleményét... A fiataloknak azonban nem ilyen »műfaji« útbaigazítá-
sokra volt leginkább szükségük, hanem nagy célokra, amelyek felé új felszabaduló erejükkel elinduljanak. Ez hozta eszembe azt a kilenc nagyobb tanulmányt, amelyet 1954 tavaszán, betegségem első heteiben írtam. A címük, *Megmentett gondolatok*... melyeket a nemzeti irodalom kibontakozásáért élő író a halál küszöbén tép ki a fejéből s nyom oda azoknak, akikhez egyszer tán eljut s élni tudnak vele.”

A *Megmentett gondolatok* Németh László-i elképzelése (akarva? vagy akaratlanul?) fülismerhető Takács Imre művészetén. Hogy az üzenetfelvívő nemzedék egésze „élni tudott-e vele”, s ha igen (mert igen), akkor miképp, ezt döntsék el tudósabb írók.

A *Megmentett gondolatok* A líráról című résztanulmánya, huszonöt év távolából, máig nyomot hagy például Takács Imre költészetén is; ezért a hosszú bevezetés. Németh László verseszményének vázlatában két nagyobb hangsúly van. Egyik hang-
súlyt a „vállalt én” (így nevezi) kimondása adja. („Mert a lélek elsősorban mégis-
csak kifejezni, s nem elemezni akarja magát.”) „Ki vehetné el a jogot a legkisebb néptől, a legalázatosabb lírikustól”, hogy a maga lelkét kifejezze, hogy „egy köz-
hasznú ember-receptet készítsen el rímeivel önmagában?”

Takács Imre eredendően s mostanáig őrizetten (több költőrokonához hasonlóan) a „vállalt én” lírai költője. A lírai én minden versének a súlypontjában helyezkedik el, ezért olyan kimozdíthatatlanok, elemi szilárdságúak, elemi hangzásúak a versei. A személyiség megőrzésének és felmutatásának fedezete tartja és emeli sorait. Ha azt írja nyitóversében: „Monumentális kavicsok föl nőnek tenyeremből”: a résznek, a részembérségnek és emberiségnek a kiteljesedését, teljességre törekvését jelzi azzal is. Máskor félti a személyiséget, a „vállalt ént” a kallódástól: „Kövek és vasak ideje ez — a lélek vár” — mondja. A monumentálissá tétel másfajta képeként írja bravúrral: „Az ember agyveleje a legjobb edény, beleillik millióféle szenvedés.” Más sora a személyiségföltés remek rajza: „Önmagamat hagyom ki egyre a folytatódó életemből”.

Nem Németh László-i követelmény (szükítés, megkötés), de Takács Imre vállalt énjére ezzel együtt jellemző, hogy a természeti ember vállalt énje. Ősiséget-őrző én, természeti én, a természetben benne élő én, földközeli én. Verseinek ez külön csillogást ad, a személyiség kisugárzását erősíti nála is, mint új költészetünkben Illyés-
től, Nagy Lászlótól Szilágyi Domokosig oly sokaknál. E szemlélet remek sorait olvas-
hatjuk: „éjjel a katángkóró nagyra nyitja leány-kék szemét”. Máshol: „Hullámzó búzavetés — pacsirták viszik föl, föl, föl az eget. A földön térdepelünk, míg a gyenge palánták megerednek.” Groteszk hangolással: „Ujjhegyeim elfáradnak a trak-
tor írógépen.” Vagy kísérleteit figyelhetjük, mellyel már ezt a vállalt természeti ént igyekszik monumentálissá tenni: „Az ölbei utcai serdülőkor az antik kultúránál ré-
gibb óskor” — írja. Vagy ezt is groteszk hangolással: „kipusztulok, mint elbillent égőv alatt a régi állatfajok”.

De térjünk vissza Németh László megmentett gondolataihoz újra. Nézzük a lírá-

ról vallott nézetének másik fő összetevőjét. Ezen összetevő, eszmény egy jelzővel fogalmazható, a vállalt én elé odaillesztett „közhasznú” jelzővel. Mely közhasznúság tartalma egyrészt a vállalt „közösségiség”, másrészt pedig az eszményi közösséghez való állandó igazodás „fellebbező” igénye és dogmamentes, sémamentes szigora. „A kapitalizmus költője nem apellálhatott az igazi kapitalizmusra (mert a kapitalizmus nem követelmény volt, hanem tény), apellált hát a maga büszkeségére. Az igazi szocializmus azonban éppúgy ott lebeg a megvalósult fölött, mint az igazi kereszténység a lent botladozó fölött — s utolsó fórumként mindig lehet fellebbezni rá” — fogalmazza a programot Németh László. Ez a Németh László-i közösségiség és fellebbező közhasznúság végigkísérője, másik összetevője Takács Imre költészetének is. (Hogy líránk fő vonulatának programjáról van szó, bizonyítja: itt is idézhetnénk Illyéstől Szilágyi Domokosig a példákat!) Ennek jegyében fogalmazza kérdéssé egyhelyütt Takács Imre: „Hol a jövő, amiért fájok nagyon?” Másol metaforájával azt mondja: „ez is a nyár: kínálja bor gyanánt az üres másolást”. Közösségkeresésének remek sora: „Hártya-vékony szféra a történelem, a közös tudat.” A közösségi eszmény személyessé tételének, szubjektívizálásának szép példája: „A történelemmel úgy vitakoztam, mintha az apám lenne.” Vagy Izsák-allegóriájának egyik különös, szállóige-érvényű sorát idézzük: „Élek, de mi lesz velünk...?” Szállóige-érvényű ez is, a fiatalokhoz szól, ahogy mondja, a borzasokhoz: „Hosszúra nőtt a szakállad, nehogy a nyakadra tekerjék majd!” Izsákja pedig így összegzi vallomásosan élete tanulságát: „Vándorló kontinensen keresnénk úgy a Napot, mint lélek-rezdülettel a jövő-csilagzatot.”

A szimbólumteremtés öncélúságának idején, költészeti jelen-időszakában és a látomásosság föltdől elrugaskodásának divatkorszakában nem szokás beszélni újabb költészetünk allegóriateremtő jellegéről és fősodráról. Az allegória olyan gondolat- és képsoraira gondolunk, amelyek üzenetük egészében túlmutatnak a versben foglalt szavak közvetlen jelentésén. Ez az allegória általi építkezés pedig éppen arra való, hogy az idézett fellebbező közhasznúságot hirdesse, kifejtse és követelje. Takács Imre főbb — kötete legjobb — versei is allegóriateremtők; a hattételes Izsák-ciklusra vagy az *Utazás az Északi Sarkon* című versére gondoljunk. (S hogy tudjuk az allegória által építkező versek sorát: itt is idézhetjük a legjelentősebbek között Illyés *Nem volt elégjött* vagy az újabb *L. Z. halálát*, Juhász Ferenc *Tékozló országát*, Nagy László *Gyöngyszoknyáját*, s az elemi újakat, a *Balassi Bálint lázbeszédét* vagy a *Gyászom a Színészkirályért* címűt például, vagy Kormos István *Korniss-i pásztorok-ját*, Szilágyi Domokos *Apokrif Vörösmarty-kézirat* című versét s így tovább.)

Amit Takács Imre könyvéről írtam és könyvből idéztem, azért írtam és idéztem, hogy értékre irányítsam a figyelmet. Ezért a recenzió. Amit a könyvéhez társítva, szándékoltan is és véletlenül sodorva könyve kapcsán írtam és idéztem, azért tettem, hogy a nemzedékem és a magam számára is továbbmentsem Németh László megmentett gondolatait. Mindenkor új leselkedőknek továbbbújenjek, „akikhez egyszer tán eljut s élni tudnak vele”. (*Szépirodalmi Kiadó*)

PINTÉR LAJOS

Veress Miklós: Porhamu

Az első kötet (*Erdő a vadaknak*, 1972) viszonylag kései pályakezdése sikert hozott a költőnek. A második (*Bádogkirály*, 1975) már a beérkezés könyve volt: Veress Miklós előkelő helyre került az évtized költőinek ranglistáján. Vajon a harmadik könyv, a *Porhamu* (1978) milyen irányban módosítja ezt a képet? Kétségtelen: nem előzte meg olyan felfokozott várakozás, mint a *Bádogkirályt*, amelynek versei már a